

Oponentský posudek

disertační práce

Zdeňka K u č e r y: Principy a problémy geografického studia krajiny

Školitel: RNDr.Pavel Chromý , Ph.D.

V úvodu citovaný J. Schmithüsen je bohužel jen ornamentem bez uvedení jeho konceptu krajiny, který shrnoval výsledky německého geografického pojetí krajiny. Skok do angloamerické geografie značně rozostřuje téma krajiny, krajina je totiž nejen pojmem, ale především tématem. Pro vyjasnění jádra geografie se dá využít Lakatosova heuristika, kterou aplikovali J.Petch a Haines-Young. Volání po přehledu směrů geografického výzkumu je vlamování se do otevřených dveří – geografové tak vždy činí, např. výše uvedený J. Schmithüsen, u nás především J.Demek, následně Z.Lipský, hlavně však slovenští autoři citovaní v seznamu literatury, ale nevyužití v této souvislosti. Vzhledem k zaměření práce postrádám rozbor Žigraiových studií. Úvod zbytečně dramatizuje téma krajiny v české a slovenské geografii, je jasné, že jde o pražskou zkušenost.

Pojetí fyzické geografie je v práci vadné, fyzická geografie má počátek v řeckém slově *fysis*, což je příroda, jde o geografii přírody. Pokud býval na UK prof.V.Král, znalec řečtiny, tak tento problém neexistoval. Předmět fyzické geografie není totožný s tzv. fyzickým prostředím, jde o zásadní redukci, která je v řadě současných prací řešena *materialitou* krajiny. Neprovozanost konceptů fyzické geografie ve vztahu ke krajině je velkým problémem oponované práce: na s.92 a 93 se objeví fyzická geografie v pojetí Carola, zcela odlišně než je prosazované pojetí 'fyzické krajiny'. Je zde evidentní nejasnost postavení krajině ekologie a environmentalistiky ve vztahu k fyzické geografii, nepochybně ke geografii vůbec. Rovněž pasáž o 'dvou' geografii je již delší dobu řešena lépe rozlišením sociální konstrukce geografie, nechce se věřit, že by takové pojetí uniklo pozornosti. Ale i v případě idejí překvapí ignorování dvou klíčových autorů – Izačenka a Johnstona, který ke krajině má zcela jiný vztah a právě tady byla šance rozlišit koncepty krajiny německé, britské, ruské atd.. Tento exkurs do geografických idejí má novější verzi v rozlišení geografického myšlení. V angličtině existují práce významného teoretika geografie Anučina, který je citován v angloamerické geografii. Postrádám docenění historické geografie v druhém pojetí než je historie geografie – pro studium krajiny neobyčejně důležité téma, mapově zachycené např. Veličkovým týmem, u nás V.Ložkem. Diskurs interpretace by měl respektovat rozdíl mezi explanací a rozuměním ve fyzické a humánní geografii, uniklo tak téma velice důležité pro studium krajiny. Celá diskuse geografie je v textu nefunkční, bez vztahu ke krajině jako jednomu z geografických témat. Prospělo by vzít např. Holta-Jensena a ukázat jeho pojetí krajiny. Dospět pak v textu k paradigmátům znamená vracet se zpátky, stránky a stránky (26-45) překonaných představ geografie, byť patří do její historie.

I další text se sice dotkne Holta-Jensena, ale jde o Weichharta (obr.10, a ještě upravovaný....), na str. 51 se konečně dočkáme geograficky výborně uchopené Blažkovy a Uhlířovy verze myšlenkových směrů, ale proč není využito ve vztahu ke krajině, když oni dokázali využít v teoriích regionálního rozvoje? Zato spadneme do debaty o historiografii, ale velmi konvenční. Zdálo by se, když na s.54 najdeme Peetovo schéma geografického myšlení, že se konečně ke krajině dostaneme, tak ani náhodou. Ba dokonce je zdůrazněna dualita geografie, když vpředu nám byl slíben sjednocující koncept krajiny. Pak již ani nepřekvapí, že autoři jako Cosgrove, Jackson, Duncan, kteří se krajinou zabývali, jsou zasunutí mezi Siwkem, Kaňokem, Hamplem, Dearem atd.. Když se objeví Žigrai (s.64), tak spolu se Sýkorou a Hamplem, další nevyužitá šance a kritika Holta-Jensena (s.65) jde zcela mimo téma disertace. Čekali bychom, když se objeví Duncan (s.68), že půjde o jeho pojetí krajiny, nikoliv, jde o jeho přístup k teorii strukturace – zcela zbytečné stránky. Zato Antropovo schéma myšlenkově zajiskří, komentáře se však nedočkáme, přesto oceňuji autorovu emulaci. Pro českou geografii byl ve studiu krajiny klíčovým rokem rok 1974, což se v práci vůbec neobjevuje – tam začala vlna, která trvá dodnes, je ale faktem, že zřejmě Praha zůstala mimo.

V kapitole Znak krajiny v kontextu geografie, v subkapitole 4.1. je jasné vidět nerozlišování krajiny podle jednotlivých národních geografických škol, jejich sjednocení ani není žádoucí do nějakého kosmopolitního pojetí – všude na sympóziích jsou národní verze zcela evidentní, samozřejmě se hledají shody, ale rozdíly se neodstraňují. Najednou se tady objevuje příroda, již ne fyzická krajina, ale

krajina přírodní, bohužel v interferenci s krajinou přirozenou, což je koncept, který patří do okruhu krajin potenciálních, rekonstruovaných – v české geografii velmi známých, ne zřejmě všem geografům. Jak zde chybí potřebná analýza krajinných ekologických sympózií pořádaných v 70. a 80. letech M. Ružičkou.... Nesporně je J. Granč inspirujícím autorem, ale rozhodně je potřeba začít percepcí krajiny ve vztahu k prostoru, prostorovosti, v němž má geografie daleko propracovanější přístupy, vše začíná místem. Je zde hodně nepřesností – pojem krajinná sféra je v české geografii primárně spojen s jinými autory, a princip původnosti je ve vědě nutné dodržovat, takových prohřešků je v práci daleko víc (např. na s. 148, kde je původní Laukův koncept zcela nepochopitelně zatlačen stejným schématem přisouzeným Bičíkovi a Brinkemu) . Rovněž výrok *kulturní krajina se totiž chápe jako krajina přírodní s přidanou lidskou nadstavbou* svědčí o nepochopení krajiny jako souboru ekosystémů. Pak se nemůžeme divit neporozumění termínu *land use*, stejně jako nerozlišování prostoru a prostorovosti a jen zprostředkovaně se na s.95 objeví jméno C.Trolla. Právě koncept krajinné ekologie sjednocuje nejefektivněji národní krajinné školy, a to nejen geografické. Prospěl by diachronní přístup – komentář ke Schmithüsenovi a Carolovi u nás vyřešil, a námítky nikdo zatím neměl, J.Demek na základě prací Sočavy, Izačenka, Milkova aj. Neznalost Milkova je ovšem na pováženou, jeho pojetí je nejen originální, ale hlavně výstižné, není problém se k němu dostat na internetu v anglických verzích. Krajinná ekologie se neztotožňuje se životním prostředím jak je uvedeno na s.95, ale je základem studia krajinných procesů, jež jsou stále více ovlivňovány člověkem. Její rozvoj byl vyvolán environmentálními problémy, především znečištěním ve vztahu k lidské společnosti, protože příroda nemá znečištění – úniky ropy v Mexickém zálivu jsou lidským problémem, příroda měla v chodu i jaderné reakce, jež by pro člověka byly smrtící. Koncept *landschaft* není scénérický, tím je *landscape* (s.95). Rozbor německých přístupů ke krajině by bylo dobré dát do vztahu s pracemi Mazúra, Drdoše a Urbánka, kteří jsou v seznamu literatury, ale žel, zde nevyužiti. Předložená práce silně podceňuje nejen slovenské přístupy ke krajině, ale i např. Demkovy, resp. Miklosovy, který daleko lépe vyřešil téma na s. 95., je to doslova vlámávání se do otevřených dveří. O pár stránek dál jsou citováni ve spíše výpiskovitém toku textu, který by potřeboval výraznější členění. V této melanži pak zcela unikne vztah krajinných a environmentálních indikátorů, jež jsou součástí nejen daleko silnějšího environmentálního konceptu, ale především environmentální politiky, do níž se krajina dostává jako poměrně slabý koncept. Redukce na plánování (s.101) svědčí o nepochopení aplikací krajinné ekologie v environmentalistice, regionálním rozvoji atd. Náhlý skok k Tuanovi není propojen s Lynchovými mentálními mapami, jež nabízejí možnost operacionalizace, kterou někteří autoři využili a je škoda, že zde text zůstává jen u diskuse názorů. Zařazení konceptu krajiny, s nímž přišel Cosgrove a další je zcela namístě, nicméně má poněkud adorační ráz namísto kritičtějšího pohledu. Je to jasně vidět na komentáři ke G.Roseové, která uplatňuje především feministický přístup. Pak nepřekvapí zřejmě neznalost díla M.Foucaulta, který upozorňuje na to, že viděné není výpověď. Je však pozitivní, že na s.114 se konečně objevuje materialita krajiny, ale diskuse definice krajiny na s. 115 je plochá – nabízí se přitom řešení vztahu mezi místy, územím, krajinou a regionem, Tuanův koncept *space and place* mohl být počátkem. Rozprava o údajných protikladech přístupů ke krajině ignoruje především spojitost krajiny a kultury, nejde o protiklady v různých pojetích krajiny, především národních, ale o jejich kulturní mozaiku. Jinou věcí je přístup geografie jako vědní disciplíny k tomuto tématu, ale ani v tomto případě není nutné situaci ostřit, koncept 'juxtapose' je daleko efektivnější pro uplatnění geografie v mezioborových studiích. Myslím si, že zde je např. problém vztahu některých geografů k pracovišti prof.B.Moldána na UK, důraz na protiklady je kontraproduktivní, Giddensova dualita, pochopení vztahu moci a vědění jsou produktivnějšími koncepty. Kdo se pohybuje mezi environmentalisty, kam geografové rozhodně patří, jasně chápe oč běží. Ale pojďme dál. Dalším oblíbeným klišé v oponované práci je kritika neustálenosti definic. Netrvám na tom, že je nutné se podívat do Derridy, který spolu s Foucaultem, ale také Barthesem prakticky ukázali co je diskurs. Právě diskurzivita v této práci zcela chybí (objeví se zmínka na s. 125, kde najdeme dokonce slovo *sebekritičnost*). Ale stačilo by se podívat do Miklóse (je zmíněn na s.122) a Izakovičové, kteří otázku primární, sekundární atd. struktury krajiny řeší s nadhledem, a ne jako spor. Důvodem je hlubší pochopení krajiny. Příklad: Laukem zmiňovaný subjekt (s. 121) nepochybně přikládá krajině určité

hodnoty, ale nejsou to hodnoty jediné a vyčerpávající. Nezkušenost se projevuje v komentáři Miklosova pojetí krajinné struktury v Atlasu krajiny SROV. Protože jsem byl recenzentem pro vydání tohoto Atlasu, mohu přesně uvést důvody přijatého řešení. Bohužel se disertace doslova hemží suverénními kategorickými soudy bez hlubší znalosti – v tomto případě šlo o arbitrární řešení sporu biologů a geografů, což Z.Kučerovi naprosto uniklo a není to tak těžké na to přijít. Dalším důkazem povrchnosti usuzování je např. ztotožňování geosystému a modelu (s.123), dokonce i krajiny. Koncept krajiny jako geosystému u nás prosazuje J.Demek, který vychází z prací původního autora krajiny jako geosystému – V.B.Sočavy. Není problém se dostat k Sočavovým pracem v angličtině z dob jeho působení v Institutu geografii Sibiri i Dalněho Vostoka, mimochodem J.Demek publikoval v r. 1978 v Geoforu na toto téma článek. Důraz na studium krajinných struktur je však i pastí, jejich studium nesmí ignorovat post-strukturalistické přístupy, zmiňovaný Matlovič se již dostal k Deleuzovi, v oponované práci k tomu nedošlo, což je velká škoda. Stejně tak je nedostatkem redukce studia krajiny na vysvětlení. Velmi oceňuji zařazení konceptu interpretace v Scheinově pojetí, ale zůstává zasunuto stejně jako koncept biografie krajiny. To, že se objevují až na s. 130 je pozdě, přitom jde o pasáž, která v české geografii chybí.

Debata o Evropské úmluvě okrajně je rovněž přínosná, nicméně dokument Millennium Ecosystem Assessment má podstatně větší váhu ve světě a zůstává českými geografy nepovšimnut, nikoliv však Centrem pro otázky životního prostředí UK a Geografickým ústavem PŘF MU v Brně. Právě návaznost studia krajiny na environmentální témata je velmi slabou stránkou oponované práce. Vztah krajiny a životního prostředí neřeší jejich význam v regionálním rozvoji, např. krajů ČR, kde jsou tyto vztahy vyřešené, zřejmě o nich doktorand neví. Píši z praxe firmy GaREP, která takto postupovala v případě Jihomoravského kraje.

Právě tato praktická neznalost se projevuje v 5.kapitole, tam ovšem překvapí citace Wylieho (2007), jehož monografie není vůbec využita, ačkoliv přináší velmi koncizní analýzu geografického konceptu krajiny. Vztah konceptů region a krajina není možné řešit bez přihlídnutí k Bašovského a Laukovu Úvodu do regionální geografie (1991), kde jsou praktické příklady. Despektní pohled na krajinnou ekologii svědčí o její neznalosti – např. zmíněných 30 let slovenských mezinárodních sympózií, která ovlivňovala i vývoj české krajinné ekologie (Míchal, Jeník aj.) není ani v náznu uvedeno. Krajinná ekologie totiž představuje referenční bázi pro komunikaci nejen geografů. Překvapí absence konceptu geoekologie, o němž jsem si myslel, že je rozvíjen fyzickými geografy UK. Neustálé připomínání antagonismů je obsedantním pohledem, který má ráz nazírací formy v dnešní době sotva vídané, stejně jako kategorické soudy o tom, kdo má či nemá pravdu. Práci totiž chybí *punctum*, uznání toho, že *différance* není nic vadného, ale naopak, že *logos* ve všem neplatí, a v krajinně obzvláště, proto je předložené *écriture* pro mne tak těžko stravitelné.

Souborně je potřeba ocenit snahu o rozsah i hloubku práce, která však měla být více členěna do segmentů, takto se místy slévá do nesourodého proudu. Zcela jinak a lépe by dopadla, kdyby bylo využito metod hermeneutiky, konceptu ANT, Deleuzovy de- a reteritorializace, Wylieho vynikající analýzy krajiny, Cloke et al. (2005): *Introducing Human Geographies*, která je sice v seznamu literatury, ale v textu nevyužita, takových prací je víc – post-strukturalisté jako jsou Law, Murdoch aj., kde jsou efektivnější epistemologie i metodologie. Právě omezenost na struktury nedává výsledky, jež jsou dnes již běžné, a to jsem se nezmínil o Castreem, jehož koncept přírody zcela chybí, zato je uveden pouze jeho článek v E+P. Různé chápání krajiny není chybou, naopak, je plodné, což je v disertaci odmítnuto důrazem na hledání toho, který koncept je pravdivý. Na druhé straně zůstala nepochopena referenční, sjednocující role krajinné ekologie, která je druhou stranou mincí národních konceptů krajiny. Stejně tak v geografii si lze sotva představit jeden unifikovaný koncept krajiny – tahle představa není k nadchnutí, ale ke zděšení.

Přes tyto výhrady si práce zaslouží uznání a splňuje požadavky na udělení titulu PhD.

V Brně a Liberci 25.5. 2010

.....
Doc.RNDr. Aloys Hynek, CSc.